

# Nový nález michelsbersko-baalberského horizontu ze středních Čech (39. stol. BC): hrob (?) z Chotýše, okr. Kolín

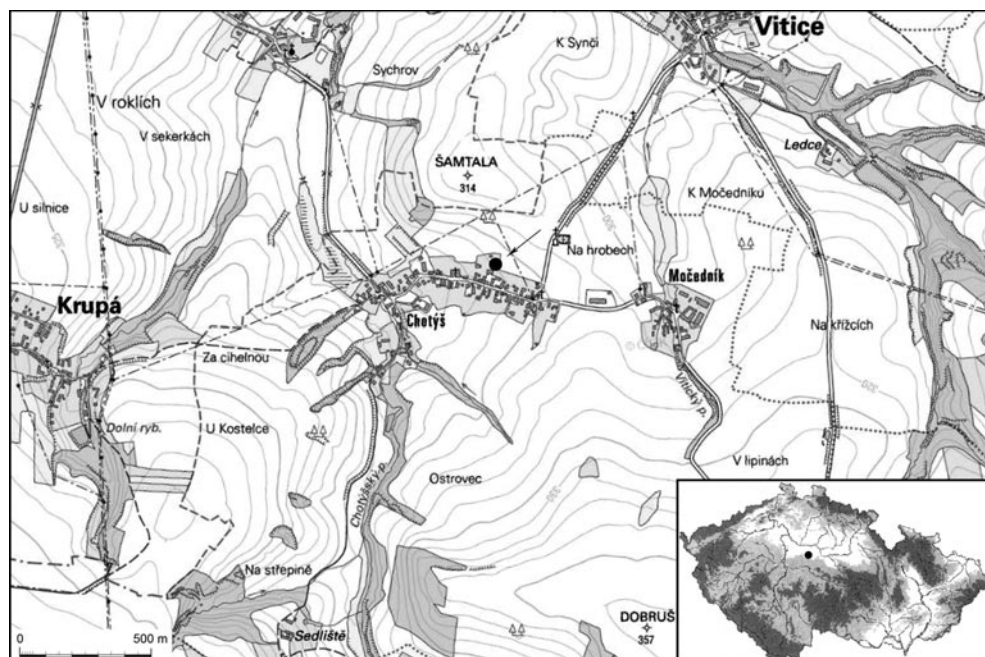
Miroslav Dobeš – Zdeněk Beneš

## 1. ÚVOD

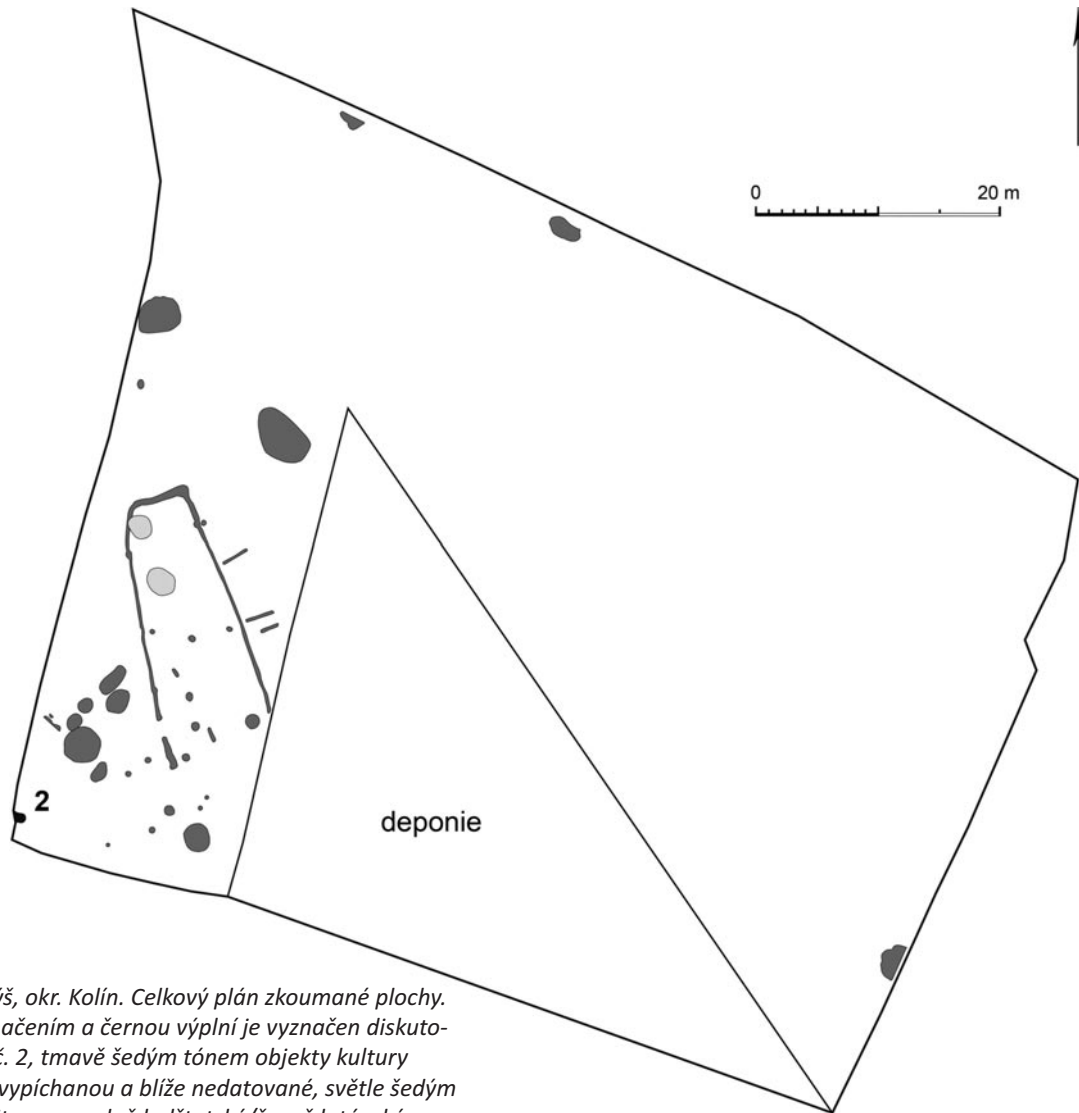
Objekt z Chotýše je na první pohled pozoruhodný složením nalezeného inventáře, který jej bezpochyby řadí k unikátním celkům českého eneolitu. Spadá do období přelomu časného a staršího eneolitu, čili do intervalu mezi končící kulturou jordanovskou, včetně pozdní, schussenriedské fáze, a kulturou nálevkovitých pohárů. Je s ním spojen rovněž problém michelsberské kultury, resp. formy jejího postavení v daném období. Uvedený úsek českého pravěku je již vzhledem ke značné absenci nálezů hodnocen rozporuplně (srv. např. *Zápotocký 2002; Neustupný 2008, 51–56; Dobeš – Limburský a kol. 2013, 82–84; Zápotocký 2013, 391–394*), k diskusi na dané téma tak může přispět při stávající povaze pramenů každý významnější celek. To je i případ předloženého nálezu.

## 2. POPIS NALEZIŠTĚ A HISTORIE JEHO VÝZKUMU

Eneolitický soubor publikovaný na tomto místě představuje podmnožinu pramenů z polykulturní lokality zkoumané Z. Benešem z Ústavu archeologické památkové péče středních Čech. Záchraný výzkum, který byl realizován na ppč. 54, 138/7 a menší části parcely 138/8 k. ú. Chotýše (plochu lze podle JTSK vymezit spojnici těchto bodů: 709802/1054937, 709722/1054973, 709745/1055026 a 709807/1055006), vyvolala stavba haly pro zemědělské stroje soukromého zemědělce Karla Divíška. Terénní část výzkumu byla prováděna ve spolupráci s firmou Osina Archeo, s. r. o., od 11. července do 2. srpna r. 2013. Stavbu se podařilo zachytit až po částečném provedení nedozorované skrývky, která tak zřejmě až na výjimky zničila téměř veškeré archeologické situace v jeho severní části, případně naopak neumožnila jejich identifikaci v nedostatečně skryté části východní. Relativně netknuta tak zůstala pouze jihozápadní část plochy, která byla ručně dočištěna a kde byla registrována většina objektů (*obr. 2*).



**Obr. 1.** Chotýš, okr. Kolín. Poloha lokality je znázorněna bodem a zvýrazněna šipkou. Jako podklad posloužila základní mapa 1:25 000, list 13-312. Sestavili M. Dobeš a B. Hružová



**Obr. 2.** Chotýš, okr. Kolín. Celkový plán zkoumané plochy. Číselným označením a černou výplní je vyznačen diskutovaný objekt č. 2, tmavě šedým tónem objekty kultury s keramikou vypíchanou a blížie nedatované, světle šedým tónem pak situace pozdně halštatské/časně laténské. Sestavili Z. Beneš, M. Dobeš a B. Hružová

Na ploše o rozloze cca 0,4 ha bylo zjištěno celkem 42 objektů. Kromě zde diskutované eneolitické situace (obj. č. 2) lze dva datovat do pozdní doby halštatské/časné doby laténské (Beneš – Čisťáková 2016), zbytek je buď neznámého stáří, nebo patří kultuře s keramikou vypíchanou (základní informace in Beneš 2014a, Beneš 2014b; zevrubnou informaci poskytne Burgert – Kapustka – Beneš v tisku).

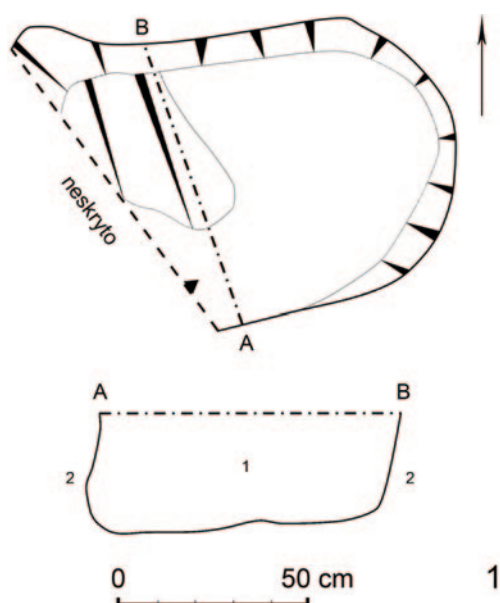
Naleziště se nachází na jižně exponovaném svahu návrší Šamtala (315,8 m n. m.), v severovýchodní části obce v poloze „Za chotýšskými humny“, v nadmořské výšce 294–296 m (obr. 1). Půdní pokryv v lokalitě tvoří modální kambizemě, vytvářející se ve svažitých podmínkách pahorkatin. Podle pozorování v místě výzkumu tvořily jejich podloží světle žluté jílovité hlíny, přičemž v literatuře jsou v daném geomorfologickém celku (Bylanská pahorkatina) jako kvartérní pokryv dominantně uváděny spraše (Demek – Mackovčín 2006, 93); spraše a sprašové hlíny lze v lokalitě doložit i dle geologické mapy 1:50 000 13-31 Říčany.

Lokalita patří do teplého a mírně suchého klimatického regionu s průměrnou roční teplotou 8–10 °C a průměrným ročním úhrnem srážek 500–600 mm/m<sup>2</sup>. Bezprostředním zdrojem vody, vzdáleným ca 100 m, patrně byla dnes již zaniklá vodoteč, která směřovala souběžně s hlavní komunikací obce a za ní se z pravé strany vlévala do Chotýšského potoka. (Je patrná ještě na topografické mapě 1:10000 v systému S-1952, listu M-33-66-D-d-3.)

Příhodné podmínky pro zemědělství již od jeho počátků ostatně dokumentují i dřívější nálezy z diskutovaného katastru (artefakty kultury s keramikou lineární i vypíchanou z levobřeží Chotýšského potoka, Prkno – Vávra – Zápařka 1987a), stejně jako z jeho nejbližšího okolí (souhrnně Beneš – Čisťáková 2016, s další literaturou, tam i podrobnější popis přírodních podmínek naleziště). Nejbližší eneolitická



**Obr. 3.** Chotýš, okr. Kolín. Objekt č. 2. Plocha objektu a jeho okolí po začišťení v úrovni skřívky (1) a po vybrání východní části (2). Na snímcích je dobře patrná mocnost nadloží, vzniklého sedimentací jílovitých hlín odnesených erozí z výše položeného terénu severně a severovýchodně nalezíště. Foto Z. Beneš



**Obr. 4.** Chotýš, okr. Kolín. Objekt č. 2. Plánek (1) a snímek (2) prozkoumaného objektu. Kresba a foto Z. Beneš a M. Dobeš

lokalita, jordanovské sídliště sestávající ze tří jam a jednoho hliníku, se uvádí z katastru sousedících Vitic/Močedníku (Mazač – Tvrdlík 1998, 19; Zápotocký 2016, 43, obr. 10B:70), nálezy ze staršího eneolitu byly dosud evidovány až na katastrech Bylan a Tuchorazi (Rulf 1983, 80, 85), případně Hlaváčovy Lhoty (Prkno – Vávra – Zápárka 1987b). Lokalita se nachází na okraji tzv. staré sídlení oblasti (srv. obr. 1 zde a Pavlů ed. – Zápotocká 2007, 14–18, obr. 1 a 2), kromě obvyklých zemědělských aktivit tedy nelze vyloučit důraz na chov dobytka či lov v přilehlé trvale neosídlené lesní oblasti.

Pro vyhodnocení nálezů je důležitý též fakt, že složení půdního prostředí nebylo příznivé pro dochování kosterního materiálu – při výzkumu byly získávány pouze nejodolnější části skeletů, tj. zuby.

### 3. SITUACE

Objekt 2 byl identifikován při západním okraji skryté plochy (*obr. 2*). Nejprve byla prokopána jeho východní část, kde byly na jednom místě na dně nalezeny střepy obou keramických nádob, poté byla vybrána západní polovina, včetně části zasahující mimo zábor (vzhledem k mocnosti nadloží erozního původu o síle až jednoho metru tam byla výplň vybrána z boku, viz *obr. 3:2 a 4:2*). Tvarově šlo zhruba o protáhle obdélnou jámu se silně zaoblenými rohy, s delší osou orientovanou přibližně ve směru V-Z, s téměř kolmými stěnami a plochým dnem. Celkovou délku jámy, tj. včetně části zasahující pod stěnu výkopu, lze odhadnout na 120 cm. Šířka objektu se pohybovala okolo 80 cm a hloubka, měřená od úrovně skrývky, dosahovala 30 cm (*obr. 4:1*). Jeho výplň tvořila jednodílná sytá černá jílovitá hlína, okolní podloží (a vlastně i naplavené nadloží objektu) světlehnědý jíl (*obr. 3*).

V objektu byly nalezeny dvě téměř kompletní nádoby ve zlomcích, jiné artefakty ani ekofakty nebyly evidovány, až na několik drobných keramických zlomků (viz níže):

1. Lahvovitá **amfóra** s hustě vrtaným plastickým prstencem nad oblým dnem (Ösenleistenflasche), zachovaná výška 215, Ø okraje odhadem ca 130 mm (vlastní okraj není zachován; podle typového zařazení – viz níže – lze předpokládat, že směrem k němu chybí ca třetina až čtvrtina hrdla). Prsteneček, původně celkem s ca 20 průvrty, má průměr 75 mm. Nádoba je slepena celkem ze 30 zlomků, ca z třetiny dosádrována. Povrch tvaru je hlazený, místy se zbytky leštění, šedočerný až černý. *Obr. 5:1 a 6:1–2*.

2. **Džbán** oble trojdílné profilace (výška 155, maximální šířka 150, Ø prostého zaobleného okraje 80 a Ø mírně vklopeného dna, s přímým kónickým přídním, 60 mm), opatřený drobnějším páskovým uchem o šířce 20 a tloušťce 9 mm. Ucho evidentně vybíhalo horní částí zpod okraje, tj. již z hrdla. Tvar byl sestaven z 27 zlomků, z pětiny je dosádrován. Povrch částečně korodovaný, původně hlazený a leštěný, jak patrně na jeho části, barevně od světlehnědé po černou. *Obr. 5:2 a 6:3–4*.

Převážně ke džbánu patří dalších 10 nepřilepených zlomků – drobné keramické nezdobené a tudíž kulturně neurčitelné intruze tak lze počítat na jednotky.

## 4. VYHODNOCENÍ

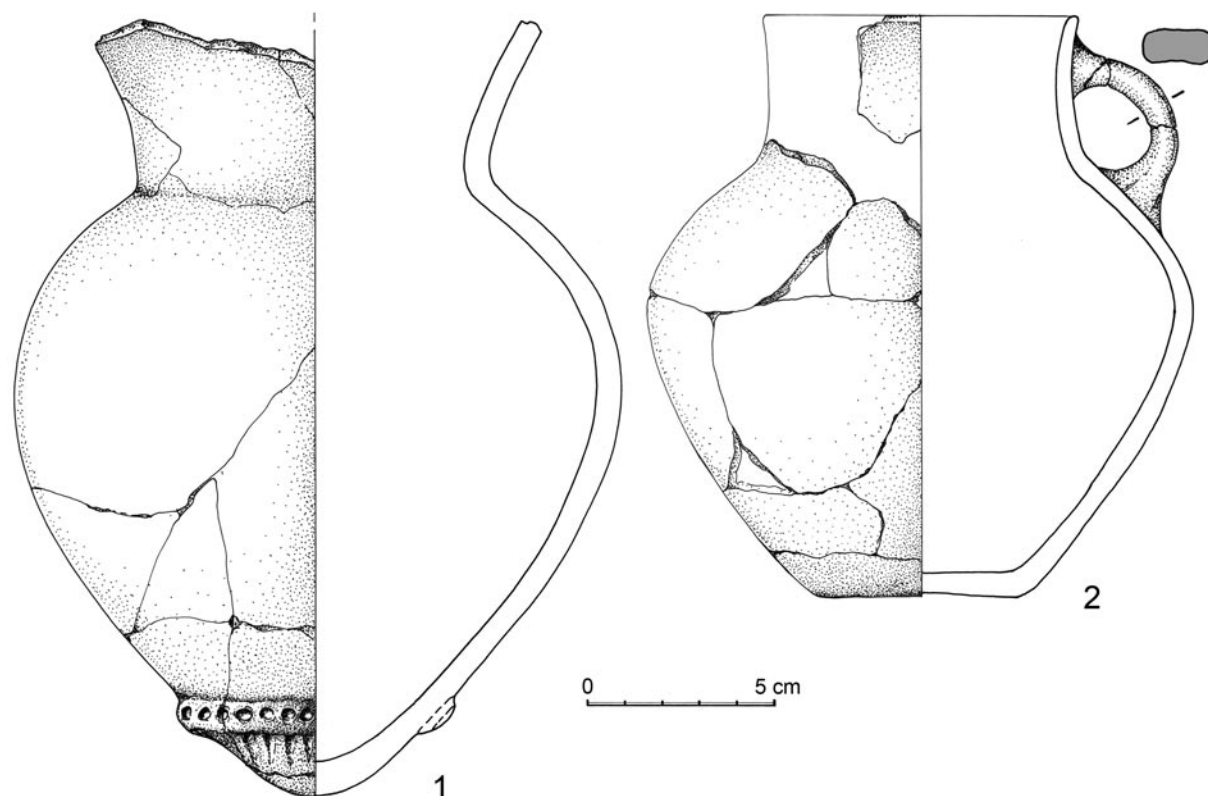
### 4.1. Funkční interpretace objektu

Pro funkční určení objektu jsou podstatné tři indicie, a sice jeho celková pravidelnost (viz kap. 3), přítomnost významných torz nádob uložených na jednom místě a absence jakýchkoli příznaků svědčících pro běžný sídlištní odpad, jako je např. mazanice či štípaná industrie. Na druhé straně nelze vzhledem k agresivitě místních půd rozhodnout, zda se v jámě původně nalézaly i kosti, ať již lidské či zvířecí.

Podle skladby artefaktů a tvaru jámy tak můžeme téměř s jistotou vyloučit běžný sídlištní objekt zaplněný běžným sídlištním odpadem. V úvahu tedy připadá votivní či funerální interpretace nálezu.

Pro druhou možnost by s vědomím možné absence kosterních pozůstatků vlivem tafonomických procesů mohla svědčit pravidelnost zhruba obdélné jámy orientované přibližně ve směru V-Z, což je převažující směřování hrobových jam kultury nálevkovitých pohárů (*Vávra – Zápotocký 2016, 654–657*) a např. i časně eneolitických hrobů pod mohylami v Březně u Loun (*Pleinerová 1980*). Podobný tvar a orientaci má též jáma s pohřbem ve Veliké Vsi u Podbořan, dosud jediný český celek s nálezem michelsberské amfory se svisle vrtaným plastickým prstencem (*Zápotocký – Černá – Dobeš 1989, 42–45, obr. 9:1–3*). Sytá černá zásyp (*obr. 3*) by pak mohl svědčit pro dutý prostor, který by byl vyplněn hlínou z mohylového náspu po provalení dřevěného povalu. Stopy po případné (dlouhé?) mohyle se vzhledem k erozi v místě vůbec nemusely dochovat, a to ani v podobě žlabového vymezení, jak je tomu např. v Březně u Loun či v mladších českých lokalitách (souhrnně *Zápotocký 2013, 424–428, obr. 28–30*). Z horizontálně-stratigrafického hlediska by hypotetická dlouhá mohyla, orientovaná nejspíše východ–západ, nezasahovala do destrukce domu kultury s vypíchanou keramikou (viz *obr. 2*), čili i v tomto ohledu situace neodporuje diskutované interpretaci. Vyloučit přirozeně nejde ani votivní, kulturní interpretaci objektu – chronologicky blízko stojí např. známý keramický depot časných nálevkovitých pohárů z jihomoravských Božic (*Zápotocký 1957; Kovárník 2002*).

Slabinou obou interpretací však zůstává neúplné dochování obou tvarů – ani jeden není kompletní, přičemž je při vcelku pečlivé technice odebrání zásypu nemožné, že by část střepů zůstala nerozpoznána ve vyházené hlíně. Není však vyloučeno, že oba tvary mohly být původně umístěny výše a nedostaly se v úplnosti na dno objektu, resp. uložení částí nádob mohlo mít své rituální důvody atp.



**Obr. 5.** Chotýš, okr. Kolín. Objekt č. 2. Amfora s vícenásobně svisle provrtaným plastickým prstencem (1) a džbán (2). Kresba Irena Vajglová

#### 4.2. Artefakty

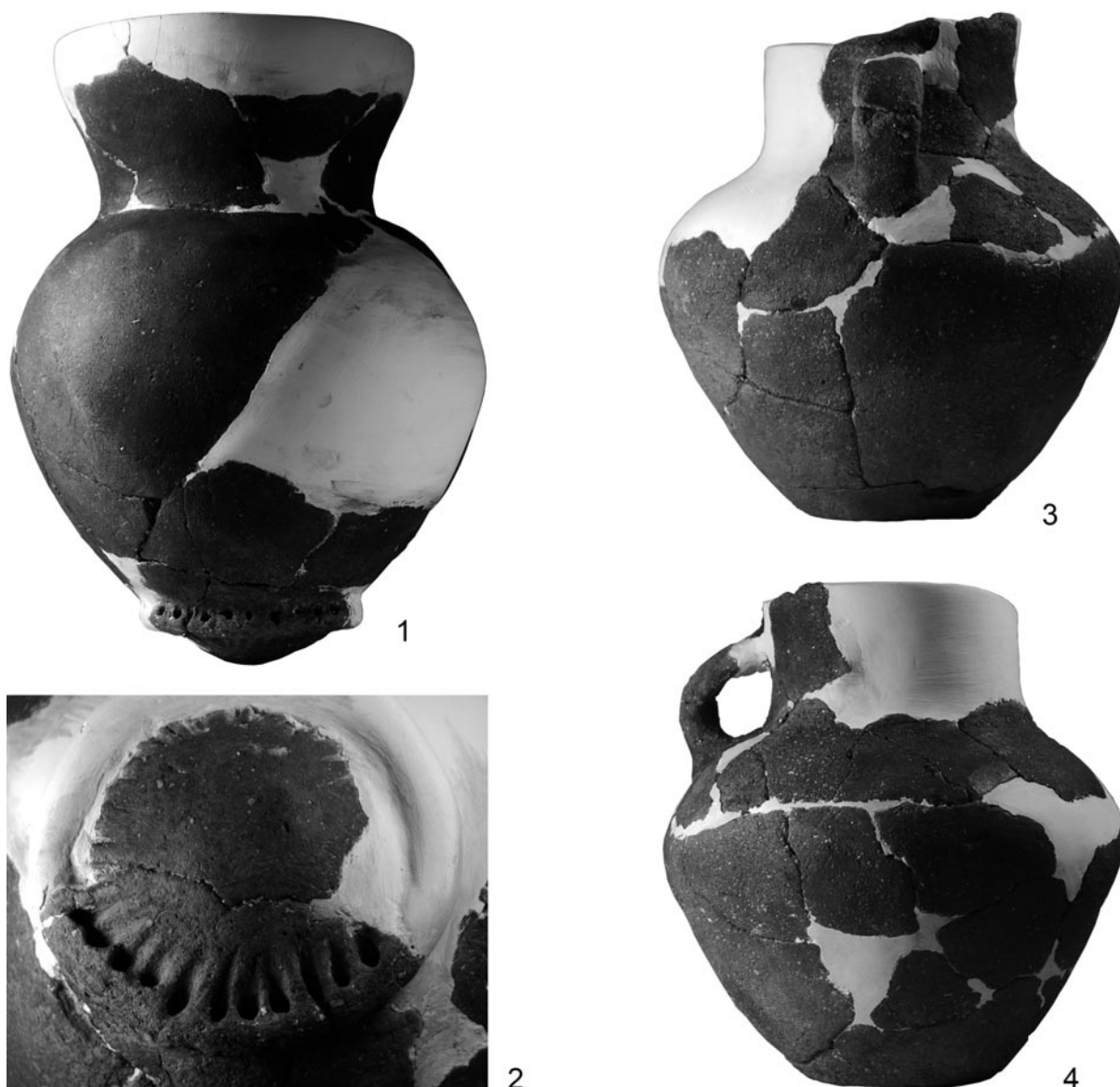
Ve výplni objektu byla na jednom místě nalezena dvě významná torza nádob, amfory a džbánu. Ostatní keramiku lze charakterizovat jako soubor několika málo drobných zlomků, pravděpodobně intruzi. Ve výplni nebyla registrována ani mazanice a z výše uvedených tafonomických důvodů ani nálezy osteologické.

**Amfora** s vícenásobně svisle provrtaným plastickým prstencem nad oblým dnem patří k typickým keramickým nálezům mladší michelsberské kultury. Exemplář z Chotýše lze zařadit dle jejich klasického třídění k typu 3, čili tvarům pohybujícím se ve výškovém intervalu 16–25 cm, s průměrem nálevkovitě se rozevírajícího okraje shodným či lehce převyšujícím max. šířkový rozměr amfory. Z relativně-chronologického hlediska jde o zcela typické představitele stupně IV (Lüning 1968, 41, 84–89). Zmíněné časové postavení potvrdila i korespondenční analýza B. Höhnové, v jejímž systému tyto amfory spadají do fáze 4a (typ F3: Höhn 2002, 164, 175–177, Abb. 153, 166 a 168).

Amfory s plastickým prstencem lze vcelku dobře ukotvit i absolutně-chronologicky, což má přirozeně přímý dopad na určení stáří diskutovaného celku. Nacházejí se totiž na dendrodatovaných „nákolních“ sídlištních starší pfynské kultury na Bodamském jezeře, a to ve vrstvách z 39. století př. Kr. Časové omezení výskytu pouze na ně je téměř jisté, neboť v obou stoletích sousedících se tamtéž vyskytují typologicky odlišné tvary: ve čtyřicátém amfory s věncem uch pod maximální výdutí a v osmatřicátém bezuché tvary s plochým dnem (Schlenker 1998; Schlichtherle 1998; Matuschik 2010).

Z Čech máme k dispozici pouze jediný obdobný nález, a to z Veliké Vsi u Podbořan, kde byla nalezena spolu s přísně skrčeným pohřbem uloženým na pravém boku v relativně pravidelné jámě. Pohřeb, dle antropologického určení J. Chochola muže, byl orientovaný ve směru východ–západ, temenem lebky k východu, tj. pohledem k severu (Zápotocký – Černá – Dobeš 1989, 42–44, obr. 9–10). Amfora z objektu patří Lüningovu typu 4, čili tvarům mohutnějším než výše uvedený exemplář z Chotýše, se spíše cylindrickým hrdlem a průměrem ústí znatelně menším než kolik činí maximální šířka nádoby. I tento typ je však datován do stupně Michelsberg IV (Lüning 1968, 41, 84–89), absolutně tedy do 39. stol. př. n. l.

Oba české nálezy se nacházejí na východní periferii rozšíření diskutovaných amfor, s nejbližšími sousedy v Sasku-Anhaltsku (Oberwerschen), Francích (Schwabthal, Nürnberg-Mögeldorf) a dolnobavorském Oberpöringu (Knoche 2008, 160, Abb. 5.29; Matuschik 2010, 118 s obr.; zde obr. 7), vzdálenými



**Obr. 6.** Chotýš, okr. Kolín. Objekt č. 2. Amfora s vícenásobně svise provrtaným plastickým prstencem (1–2) a džbán (3–4). Foto M. Dobeš

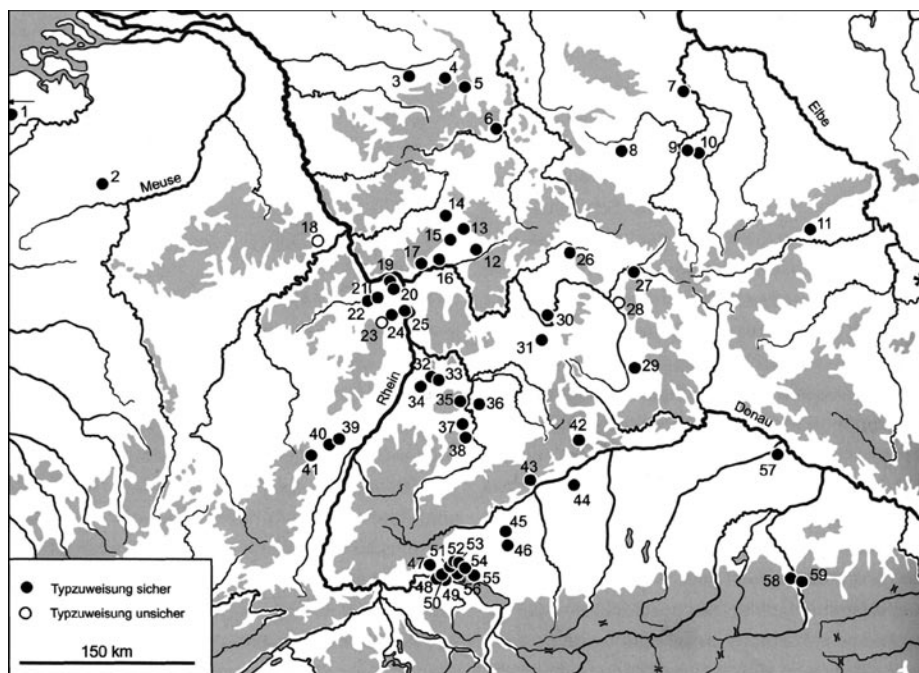
vzdušnou čarou ca 100–200 km. Z českého území není autorům znám jejich další výskyt, v budoucnu jej ovšem vůbec nelze vyloučit, již vzhledem k dobré identifikaci částí s příznačně vrtaným prstencem ve zlomkovém keramickém materiálu.

Druhý, rovněž téměř kompletně zachovaný tvar z objektu č. 2 představuje **džbán** s oble dvojkónickým tělem a jasně od plecí odděleným širším cylindrickým hrdlem, opatřený páskovým uchem s kořenem vyběhajícím z plecí a zakončeným na hrdle těsně pod okrajem.

Pokud budeme abstrahovat od výzdoby, tak dokonale zapadá do typologické řady vinoucí se od měkčeji profilovaných a robustnějších uchem opatřených tvarů schussenriedského stupně jordanovské kultury (např. *Zápotocký 1996*, 441–442; *Dobeš 2000*, 61, obr. 1) ke džbánům baalberského stupně nálevkovitých pohárů, zejména archaickým formám oble dvojkónických těl, kratších a zdatně odsazených válcovitých hrdel a proporčně subtilnějších páskových uchem, které chronologicky odpovídají zhruba pátému stupni michelsberské kultury (*Zápotocký 2013*, 394, obr. 8:1–3).

S michelsberskou kulturou lze džbány sotva spojovat, neboť její geneze souvisí s formacemi založenými na pohárech jako picích tvarech. Džbány se v ní sice velmi ojediněle vyskytují již ve stupni III, jsou však hodnoceny jako cizí prvky z okruhu kultury schussenriedské, resp. chasséenu (*Seidel 2008*, 142–144, Taf. 21:1, 79:3, 86:6). Přestavují ovšem standardní součást keramického inventáře kultur bezprostředně zasažených epilengyelským prostředím dolnorakouského a panonského Podunají (míněny formace Ba-

**Obr. 7.** Rozšíření amfor s vícenásobně visle prvtaným plastickým prstencem stupně Michelsberg IV. Podle Knoche 2008 a Matuschik 2010; doplněna Chotýš, která znázorněna hvězdičkou. Upravila B. Hružová



laton I a Bisamberg-Oberpullendorf, viz např. *Ruttikay 1976; Kalicz 1991*), jako jsou kultury jordanovská v Čechách (*Sankot – Zápotocký 2011; Zápotocký 2016*), münchenšhöfenská v Dolním Bavorsku (*Meixner 2017*), schöningenská/schiepzigská skupina v Posáli (*Schunke – Viol 2014*) i již zmíněná schussenriedská v Čechách (*Zápotocký 1996, 439–450, zde jako skupina Ústí*) a hornošvábském Podunají (*Lüning et al. 1997; Strobel 2000*). Velké množství džbánů publikovaných původně jako michelsberské (*Lüning 1968, 45–47, Beilage 8*) se nachází právě v okrajové zóně kultury na Bodamském jezeře (lokality Bodman, Sipplingen, Thayngen a další), která je dnes považována spíše za doménu kultury pfynské či smíšenou zónu s prvky obou kultur (*Schlichtherle 1998*). Tam jsou jedním z vůdčích tvarů již od první poloviny 39. století př. Kr. (dendrodatované lokality Hornstaad II, Steckbogen-Turgi, viz *Stöckli 2009, 122, Taf. 54*), přičemž za jejich inspirační zdroj lze považovat právě tvary místní chronologicky těsně předcházející kultury schussenriedské (viz *Schlichtherle 1990, 139–146, Abb. 95*). V jádru michelsberské kultury se džbánky častěji vyskytují až v posledním, pátém Lüningově stupni, jde však ponejvíce o tvary s uchem vybiňajícím z okraje a obvykle kulovitým spodkem (*Lüning 1968, Beilage 5; Seidel 2008, 266–271, 288–289, Taf. 97–172*), které se tak od chotýšského, beztak zřejmě staršího exempláře liší.

#### 4. ZÁVĚR

Keramický soubor z Chotýš (*obr. 1*) spadá v Čechách do období přechodu od časného ke staršímu eneolitu, které je dosud zastoupeno nálezově velmi slabě a je s ním spojeno mnoho nejasností. Sestává ze dvou nádob (*obr. 5–6*), objevených na jednom místě v jámě zhruba obdélného tvaru, orientované delší osou ve směru východ–západ (*obr. 2–4*). Jiné nálezy z objektu nepocházejí, soubor tedy nemá charakter běžného sídlištního odpadu. Jeho funkční interpretaci lze nejspíše hledat ve sféře funerální či kultovní. Zároveň nelze rozhodnout, zda v objektu mohly být původně přítomny osteologické nálezy, neboť agresivita místního půdního prostředí by nedovolila jejich zachování.

Kultovní či funerální charakter objektu zároveň ztěžuje jednoznačnější odpověď na otázku, jaké kultuře je možné soubor připsat, neboť jde o záměrný výběr tvarů, které by mohly být v krajním případě hodnoceny jako importy ve zcela odlišném kulturním prostředí.

První z nich, amforu s lištovitým prstencem nad oblým dnem (*obr. 5:1 a 6:1–2*), lze jednoznačně spojovat s kulturou michelsberskou, s dosud jedinou analogií v Čechách (Veliká Ves u Podbořan, viz *Zápotocký – Černá – Dobeš 1989, 42–44, obr. 9–10*). V současné době jde o nejvýchodnější nález daného typu, který je jinak rozšířen převážně v oblasti na západ od Innu, Náby a Sály až k Rýnu (*obr. 7*). Z hlediska vnitřního členění michelsberské kultury jde o typického představitele Lüningova čtvrtého stupně (*Lüning 1968, 41, 84–89*), přičemž výskyt těchto amfor lze podle dendrodatovaných hornošvábských a švýcarských lokalit omezit na 39. století př. Kr. (*Matuschik 2010*).

Druhý tvar, džbán s oble dvoukónickým tělem, cylindrickým hrdlem a páskovým uchem vyběhající zřetelně z hrdla pod okrajem (*obr. 5:2 a 6:3–4*), naopak nemá s michelsberskou kulturou v její mateřské oblasti v tomto horizontu nic společného. Lze jej považovat za domácí formu, ukotvenou v typologické linii od schussenriedských džbánů pozdní jordanovské kultury k archaickým tvarům baalberského stupně kultury nálevkovitých pohárů (srv. *obr. 4–8 in Zápotocký 2013*). Džbány se v michelsberské kultuře častěji vyskytují až v pátém stupni, přičemž v předchozích jsou hodnoceny jako cizí elementy (*Seidel 2008*, 142–144, 266–271, 288–289). Není vyloučeno, že jejich percepce je v ní způsobena právě kontaktem s pozdně jordanovským/schussenriedským prostředím českým i hornodunajským, ve kterém jsou běžnou součástí keramického inventáře (k roli schussenriedské kultury na formování archeologických kultur v širší oblasti Bodamského jezera např. *Schlichtherle 1990*, 139–146).

Soubor z Chotýše je ve výše uvedeném kontextu pro český eneolit důležitý v několika ohledech. Jednak je možné datovat nezdobené džbány víceméně starobaalberského rázu již do 39. století př. n. l. Výskyt zdobených pozdně jordanovských schussenriedských džbánů by pak měl, souhlasně s dendrodatovanými situacemi v horním Podunají (Ehrenstein, Alleshäusen-Hartöschle a další, souhrnně *Stöckli 2009*, 125–134, s další literaturou), končit někdy okolo roku 3900 př. n. l. Do tohoto období, tedy v zásadě před rok 3900 př. Kr., by měly spadat i kolekce typu Bylany – Nade vsí (*Zápotocký 1998*, 151, 160–161, Abb. 4 a 11). Zároveň, pokud je správná chronologie michelsberské kultury, bychom měli v Čechách poté k dispozici statisticky relevantní soubory až na úrovni jejího pátého stupně (Mirošovice, Most – Čepirožská výšina, Borek u Mělníka, viz *Zápotocký 2013*, 394, *obr. 9–10*), čili nejdříve v 38. stol. př. Kr. (srv. napojení jednotlivých stupňů michelsberské kultury na hornošvábská a švýcarská dendrodata in *Matuschik 2010*). Mezi nimi by pak prakticky zel nálevozí hiát, do kterého by mohly spadat drobné soubory z Libochovan a Žichova (*Zápotocký 2013*, *obr. 6*). Ty však nelze v žádném případě považovat za kompletní snímek keramické provenience daného století. Přechod od pozdně jordanovského horizontu ke kultuře nálevkovitých pohárů je tak dosud pramenně prakticky zcela neznámý, čili nabízí množství variantních řešení, co se týče míry podílu pozdně jordanovského substrátu na vzniku kultury nálevkovitých pohárů či míry nepopíratelného vlivu michelsberské kultury na jejím formování.

## LITERATURA

- Beneš, Z. 2014a: 24. Chotýš, okr. Kolín. In: M. Lutovský a kol., Terénní výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v roce 2013, *Archeologie ve středních Čechách* 18, 945.
- Beneš, Z. 2014b: Výzkum sídliště kultury s vypíchanou keramikou v Chotýši na Českobrodsku (okr. Kolín). In: *Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 93 (Archeologické výzkumy v Čechách 2013. Sborník referátů z informačního kolokvia)*. Praha, 18–19.
- Beneš, Z. – Čistáková, V. 2016: Objekty ze starší doby železné z Chotýše, okr. Kolín, a spirálovité záušnice „skytského“ původu ve střední a východní Evropě. In: M. Popelka – R. Šmidtová – P. Burgert – J. Jílek (eds.), ... tenkrát na východě... Sborník k 80. narozeninám Víta Vokolka. *Praehistorica* 33/1–2. Praha, 31–53.
- Burgert, P. – Kapustka, K. – Beneš, Z. v tisku: Zpracování bavorských deskovitých rohovců v neolitu na příkladu dílny ze sídliště kultury s vypíchanou keramikou v Chotýši u Českého Brodu, *Památky archeologické*.
- Demek, J. – Mackovčín, P. eds. a kol. 2006: *Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny*. Brno.
- Dobeš, M. 2000: Raně eneolitické nálezy z Valova. In: P. Čech – M. Dobeš (eds.), *Sborník Miroslavu Buchvaldkovi*. Most, 59–66.
- Dobeš, M. – Limburský, P. a kol. 2013: Pohřebiště staršího eneolitu a šňůrové keramiky ve Vliněvsi (s příspěvkem Ž. Brniče, J. Likovského, M. Popelky, R. Kyselého a J. Hlaváče). *Archeologické studijní materiály* 22. Praha.
- Höhn, B. 2002: *Michelsberger Kultur in der Wetterau. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie. Band 87*. Bonn.
- Kalicz, N. 1991: Beiträge zur Kenntnis der Kupferzeit im ungarischen Transdanubien. In: J. Lichardus (Hrsg.), *Die Kupferzeit als historische Epoche. Symposium Saarbrücken und Otzenhausen 6.–13. 11. 1988. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde. Band 55*. Bonn, 347–387.
- Knoche, B. 2008: *Die Erdwerke von Soest (Kr. Soest) und Nottuln-Uphoven (Kr. Coesfeld). Studien zum Jungneolithikum in Westfalen. Münstersche Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie 3*. Rahden/Westf.
- Kovárník, J. 2002: Keramické votum z Božic, brázděný vpich a jiná zjištění aneb Ján Lichardus má pravdu, *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university M7*, 33–54.
- Lüning, J. 1968: Die Michelsberger Kultur. Ihre Funde in zeitlicher und räumlicher Gliederung, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 48, 1–350.

- Lüning, J. – Sommer, U. – Achilles, K. A. – Krumm, H. – Waiblinger, J. – Hahn, J. – Wagner, E. 1997: Das jungsteinzeitliche Dorf Ehrenstein (Gemeinde Blaustein, Alb-Donau-Kreis). Ausgrabung 1960. Teil 3. Die Funde. Stuttgart.
- Matuschik, I. 2010: Michelsberg am Bodensee. In: C. Lichter (ed.), Jungsteinzeit im Umbruch. Die „Michelsberger Kultur“ in Mitteleuropa vor 6000 Jahren. Katalog zur Ausstellung im Badischen Landesmuseum Schloss Karlsruhe 20. 11. 2010 – 15. 5. 2011. Karlsruhe – Darmstadt, 116–120.
- Mazač, Z. – Tordík, R. 1998: Nové neolitické nálezy na Kolínsku, Archeologie ve středních Čechách 2, 17–28.
- Meixner, D. 2017: Alles „klassisch“? Überlegungen zur inneren Chronologie der frühjungneolithischen Münchshöfener Kultur, Bayerische Vorgeschichtsblätter 82, 7–56.
- Neustupný, E. 2008: Časný eneolit. In: E. Neustupný (ed.), Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit. Praha, 38–59.
- Pavlu, I. ed. – Zápotocký, M. 2007: Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit. Praha.
- Pleinerová, I. 1980: Kultovní objekty z mladší doby kamenné v Březně u Loun, Památky archeologické 71, 10–60.
- Prkno, J. – Vávra, M. – Zápárka, L. 1987a: 156. Chotýš, o. Vitice, okr. Kolín, Výzkumy v Čechách 1984–1985, 64.
- Prkno, J. – Vávra, M. – Zápárka, L. 1987b: 612. Hlaváčova Lhota, o. Třebovle, okr. Kolín, Výzkumy v Čechách 1984–1985, 246.
- Rulf, J. 1983: Přírodní prostředí a kultury českého neolitu a eneolitu, Památky archeologické 74, 35–95.
- Ruttkay, E. 1976: Beitrag zum Problem des Epi-Lengyel-Horizontes in Österreich. In: H. Mitscha-Märheim – H. Friesinger – H. Kerchler (Hrsg.), Festschrift für Richard Pittioni zum siebzigsten Geburtstag. Archaeologia Austriaca, Beiheft 13/1. Wien, 285–319.
- Sankot, P. – Zápotocký, M. 2011: Eneolitický sídlištní areál (jordanovská a řivnáčská kultura) s kruhovým objektem – rondelem v Tuchoměřicích, okr. Praha-západ, Památky archeologické 102, 59–116.
- Seidel, U. 2008: Michelsberger Erdwerke im Raum Heilbronn: Neckarsulm-Obereisesheim „Hetzenberg“ und Ilsfeld „Ebene“, Lkr. Heilbronn, Heilbronn-Klingenberg „Schlossberg“, Stadtkreis Heilbronn. Stuttgart.
- Schlenker, B. 1998: Michelsberger Keramik aus Kulturschichten der Pfyner Kultur des Bodenseegebietes. In: J. Biel – H. Schlichtherle – M. Strobel – A. Zeeb (eds.), Die Michelsberger Kultur und ihre Randgebiete – Probleme der Entstehung, Chronologie und des Siedlungswesens. Hemmenhofen 21.–23. 2. 1997. Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg 43. Stuttgart, 177–184.
- Schlichtherle, H. 1990: Siedlungsarchäologie im Alpenvorland I. Die Sondagen 1973–1978 in den Ufersiedlungen Hornstaad-Hörnle I. Befunde und Funde zum frühen Jungneolithikum am westlichen Bodensee. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 36. Stuttgart.
- Schlichtherle, H. 1998: Was sucht Michelsberg in den Ufersiedlungen des Bodensees? In: J. Biel – H. Schlichtherle – M. Strobel – A. Zeeb (eds.), Die Michelsberger Kultur und ihre Randgebiete – Probleme der Entstehung, Chronologie und des Siedlungswesens. Hemmenhofen 21.–23. 2. 1997. Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg 43. Stuttgart, 169–175.
- Schunke, T. – Viol, P. 2014: Die »Schiepziger Gruppe« – eine Fundlücke wird gefüllt. In: H. Meller – S. Friederich (Hrsg.), Salzmünde-Schiepzig – ein Ort, zwei Kulturen. Ausgrabungen an der Westumfahrung Halle (A 143). Teil I. Halle (Saale), 113–121.
- Stöckli, W. E. 2009: Chronologie und Regionalität des jüngeren Neolithikums (4300–2400 v. Chr.) im Schweizer Mittelland, in Süddeutschland und in Ostfrankreich. Aufgrund der Keramik und der absoluten Datierungen, ausgehend von den Forschungen in den Feuchtbodensiedlungen der Schweiz. Basel.
- Strobel, M. 2000: Alleshausen-Hartöschle – eine Siedlung der Schussenrieder Kultur im nördlichen Federseemoor (Kr. Biberach). Die Ausgrabungen 1984, 1992 und 1993. In: J. Königer et al. (eds.), Berichte zu Ufer- und Moorsiedlungen Südwestdeutschlands III. Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg 52. Stuttgart, 123–285.
- Vávra, M. – Zápotocký, M. 2016: Pohřebiště staršího, baalberského stupně kultury nálevkovitých pohárů a hrob kultury se šňůrovou keramikou z Kolína-Šťáralky, Archeologie ve středních Čechách 20, 639–660.
- Zápotocký, M. 1957: K problému počátku kultury nálevkovitých pohárů, Archeologické rozhledy 9, 186, 206–208, 217–235, 857.
- Zápotocký, M. 1996: Raný eneolit v severočeském Polabí, Archeologické rozhledy 48, 404–459, 543–544.
- Zápotocký, M. 1998: Die äneolithische Besiedlung des Stromgebiets der Bylanka. In: I. Pavlu (ed.), Bylany, Varia 1. Praha, 147–167.
- Zápotocký, M. 2002: Kly a otázka „českého Michelsbergu“, či „Michelsberg v Čechách“. In: M. Gojda – D. Dreslerová – P. Foster – R. Křivánek – M. Kuna – S. Vencl – M. Zápotocký, Velké pravěké ohrazení v Klech (okr. Mělník). Využití nedestruktivních metod výzkumu k poznání nového typu areálu, Archeologické rozhledy 54, 423–425.
- Zápotocký, M. 2013: Kultura nálevkovitých pohárů v severočeském Polabí (ca 40.–33. století př. Kr.), Archeologie ve středních Čechách 17, 387–513.

Zápotocký, M. 2016: Jordanovská kultura na východě Čech, Památky archeologické 107, 5–49.

Zápotocký, M. – Černá, E. – Dobeš, M. 1989: Michelsberské nálezy ze severozápadních Čech, Památky archeologické 80, 30–58.

## Neuer Befund aus dem Michelsberg-Baalberge-Horizont in Mittelböhmen (39. Jh. v. Chr.): das Grab (?) aus Chotýš, Bez. Kolín

Der Befund aus Chotýš (Abb. 1) fällt in Böhmen an den Übergang vom frühen zum älteren Äneolithikum, das bisher nur durch sehr wenige Funde vertreten war und mit vielen Unklarheiten verbunden ist. Diesmal handelt es sich um zwei Gefäße (Abb. 5–6), die zusammen in einer länglichen, ungefähr rechteckigen Grube mit der Längsachse in ost-westlicher Richtung gefunden wurden (Abb. 2–4). Da die Grube keine anderen Funde enthielt, gehört der Befund mit seinem Charakter nicht zu herkömmlichem Siedlungsabfall. Nach seiner funktionellen Interpretation sollte man höchstwahrscheinlich in der Sphäre der Bestattungsbräuche oder des Kultes suchen. Gleichzeitig kann man nicht entscheiden, ob in der Grube ursprünglich osteologische Funde anwesend sein konnten, denn die aggressiven Bodenbedingungen an der Fundstelle würden ihre Erhaltung nicht erlauben.

Der kultische oder funerale Charakter des Befundes erschwert gleichzeitig eine eindeutige Antwort auf die Frage, welcher Kultur der Fundverband eigentlich zugeschrieben werden sollte. Es handelt sich nämlich um eine bewusste Auswahl von Formen, die man im äußersten Fall als Importe in einem völlig unterschiedlichen Kulturumfeld betrachten könnte. Die erste von ihnen, eine Ösenleistenflasche (Abb. 5:1 und 6:1–2), kann man eindeutig mit der Michelsberger Kultur in Verbindung bringen, mit bislang nur einer einzigen Analogie in Böhmen (Veliká Ves bei Podbořany, siehe Zápotocký – Černá – Dobeš 1989, 42–44, Abb. 9–10). Gegenwärtig ist es der östlichste Fund dieses Typs, der sonst vorwiegend auf dem Gebiet westlich der Flüsse Inn, Naabe und Saale bis zum Rhein verbreitet ist (Abb. 7). Mit Rücksicht auf die innere Gliederung der Michelsberger Kultur handelt es sich um einen typischen Vertreter der vierten Stufe nach Lüning (Lüning 1968, 41, 84–89). Das Vorkommen von diesen Flaschen lässt sich dabei anhand der dendrodatierten oberschwäbischen und schweizerischen Fundstellen auf das 39. Jahrhundert v. Chr. beschränken (Matuschik 2010).

Die zweite Form, ein Krug mit rundlich doppelkonischem Körper, zylindrischem Hals und einem unterrandständigen Bandhenkel (Abb. 5:2 und 6:3–4), hat dagegen nichts gemeinsam mit der Michelsberger Kultur auf ihrem Stammgebiet in diesem Horizont. Das Gefäß kann man als eine heimische Form betrachten, die in der typologischen Linie von den Schussenrieder Krügen der Spätjordanówer Kultur bis zu den archaischen Formen der Baalberger Stufe der Trichterbecherkultur verankert ist (vgl. Abb. 4–8 in Zápotocký 2013). In der Michelsberger Kultur kommen Krüge in größerer Menge erst seit der fünften Stufe vor und in den vorangehenden Stufen werden sie als fremde Elemente betrachtet (Seidel 2008, 142–144, 266–271, 288–289). Die Ursache einer solchen Perception von ihnen liegt möglicherweise gerade im Kontakt zu dem Spätjordanówer/Schussenrieder Milieu in Böhmen sowie an der Oberdonau, wo sie einen üblichen Bestandteil des Keramikinventars darstellen (über die Rolle der Schussenrieder Kultur in Herausbildung der archäologischen Kulturen im Rahmen des breiteren Bodenseegebietes z. B. Schlichtherle 1990, 139–146).

In dem oben erwähnten Kontext ist der Befund aus Chotýš für das böhmische Äneolithikum in mehreren Hinsichten wichtig. Einerseits kann man die unverzierten Krüge von mehr oder weniger Altbaalberger Prägung schon ins 39. Jahrhundert v. Chr. datieren. Das Vorkommen von verzierten Spätjordanówer/Schussenrieder Krügen sollte dann im Einklang mit den dendrodatierten Fundsituationen im Oberdonaugebiet (Ehrenstein, Alleshausen-Hartöschle und andere, zusammenfassend Stöckli 2009, 125–134, mit weiterer Literatur) irgendwann um 3900 v. Chr. enden. In diese Zeit, das heißt im Grunde vor das Jahr 3900 v. Chr., sollten auch die Kollektionen vom Typ Bylany – Nade vsí fallen (Zápotocký 1998, 151, 160–161, Abb. 4 und 11). Gleichzeitig, falls die Chronologie der Michelsberger Kultur richtig ist, hätten wir in Böhmen dann statistisch relevante Befunde auf der Ebene deren fünfter Stufe zur Verfügung (Mirošovice, Most – Čepirožská výšina, Borek u Mělníka, siehe Zápotocký 2013, 394, Abb. 9–10), das heißt frühestens im 38. Jh. v. Chr. (vgl. den Anschluss einzelner Stufen der Michelsberger Kultur an die oberschwäbischen und schweizerischen Dendrodaten in Matuschik 2010). Zwischen ihnen würde dann praktisch ein Hiatus existieren, in den die kleinen Fundverbände aus Libochovany und Žichov fallen könnten (Zápotocký 2013, Abb. 6). Diese kann man aber keinesfalls als ein komplettes Bild der keramischen Formen des betreffenden Jahrhunderts betrachten. Der Übergang vom Spätjordanówer Horizont zur Trichterbecherkultur bleibt bislang im Hinblick auf das Quellenmaterial praktisch völlig unbekannt und bietet deswegen zahlreiche Varianten der Lösungen in Bezug auf den Anteil des Spätjordanówer Substrats an der Entstehung der Trichterbecherkultur, oder das Ausmaß des unbestreitbaren Einflusses der Michelsberger Kultur auf ihre Herausbildung.

(Deutsch von Jana Kličová)

**Abb. 1.** Chotýš, Bez. Kolín. Lage der Fundstelle

**Abb. 2.** Chotýš, Bez. Kolín. Gesamtplan der Grabungsfläche. Die Nummer und die schwarze Füllung bezeichnen den behandelten Befund Nr. 2, mit dunkelgrauer Farbe sind die stichbandkeramischen und die nicht genauer datierten Befunde markiert und mit hellgrauer Farbe die Ha D/LT A Fundsituationen

**Abb. 3.** Chotýš, Bez. Kolín. Befund Nr. 2. Die Fläche des Befundes und seine Umgebung nach Feinputz auf der Abraumbene (1) und nach dem Ausheben des östlichen Teils (2). In den Aufnahmen sieht man deutlich die Stärke der Überlagerung, entstanden durch Sedimentierung der Lehmböden, die von dem höher liegenden Terrain wegen Erosion abgetragen wurden

**Abb. 4.** Chotýš, Bez. Kolín. Befund Nr. 2

**Abb. 5.** Chotýš, Bez. Kolín. Befund Nr. 2. Ösenleistenflasche (1) und Krug (2)

**Abb. 6.** Chotýš, Bez. Kolín. Befund Nr. 2. Ösenleistenflasche (1–2) und Krug (3–4)

**Abb. 7.** Die Verbreitung von Ösenleistenflaschen der Stufe Michelsberg IV. Chotýš ist mit einem Sternchen versehen

---